
Nove vrednote kot sredstvo transformacije načina življenja: Prazen prostor kot pogoj neposredne umestitve političnega diskurza

Author(s): Duška KNEŽEVIČ HOČEVAR

Source: *Urbani Izziv*, No. 18, VREDNOTE IN VREDNOTENJE (december 1991 / December 1991), pp. 17-20

Published by: Urbanistični inštitut Republike Slovenije

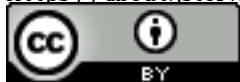
Stable URL: <https://www.jstor.org/stable/44180674>

Accessed: 30-10-2018 15:00 UTC

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at

<https://about.jstor.org/terms>

This article is licensed under a Attribution 4.0 International (CC BY 4.0). To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Urbanistični inštitut Republike Slovenije is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Urbani Izziv*

Duška KNEŽEVIČ HOČEVAR

Nove vrednote kot sredstvo transformacije načina življenja

Prazen prostor kot pogoj neposredne umestitve političnega diskurza

Ali lahko govorimo o popolni transformaciji načina življenja, o konstituiranju povsem novega reda zgolj na racionalno-plánskih temeljih? Ali je načrtovanje nove družbe res izključno zadeva enopoinensko definirane podobe, ki zajema vsa naključja, vse nepredvidljivosti, razrešuje vsa možna protislovja. In jih spretno umešča v "edino" racionalnost, tokrat partijsko racionalnost.

Gre za dilemo, ki se je porodila ob preučevanju zamisli, idej sovjetskih "graditeljev", arhitektov nove dobe (tj. obdobja po oktobrski revoluciji leta 1917, do t. i. Stalinovega prihoda v 30. letih 20. stoletja), ki so v skladu s cilji nove sovjetske oblasti redefinirali vlogo arhitekture. Arhitektura je prepoznana kot sredstvo, način, postopek konstituiranja novega načina življenja, nove ureditve skozi projekte lépo narisanih mest bodočnosti, socialističnih naselij, domov, celic.

V pričujočem prispevku bomo poskušali navezati nekatere izsledke Luhmannove sistemske teorije na tematiko prostorskega urejanja (beri: nadzorovanja) v Sovjetski zvezi po oktobrski revoluciji, v skladu z domnevo, da je neučinkovitost oziroma nezmožnost tako definiranih projektov socialističnih mest treba iskati v načinu, postopku, v "naravi" konceptov, ki so formulirani v idealnih utopičnih oblikah. Gre za projekte, ki se začnejo v skladu z zahtevo: Vse je treba začeti znova, torej iz podme ne prostora *ex nihilo*.

Kaotičnost in "neurejenost" na področju zidave sta v porevolucionarnem obdobju sprožili zahtevo po popolnem nadzoru, nekakšnem panoptiku, ki implicira strogo hierarhično strukturo par excellence. Čeprav je bila ta zahteva materiali-

zirana v številnih dekretih, zakonih itd., je najbolj problematična prav enosmerna hierarhična struktura, ki predpostavlja "edini", tj. "pravi pogled".

Čeprav so predmet Luhmannovih analiz t. i. moderne družbe in ne socialistične družbe, velja opozoriti, da je skozi njegovo analizo konceptov (kot npr. simbolično generalizirani komunikacijski mediji, interpenetracija, funkcionalna diferenciacija, evolucija kot porast kompleksnosti in diferenciacije, dvojna kontingenca itd.) mogoče bolj nazorno in zadovoljivo prikazati iluzornost popolnega in vseobsežnega planiranja (v našem primeru) na področju zidave. Gre za problematizacijo vprašanja, zakaj plan pade.

Začnimo z Adamovo ugotovitvijo, da "o socialističnih družbah ne moremo govoriti kot o modernih (ali celo postmodernih) družbah ravno zaradi tega, ker temeljijo na centralnosti političnega (pod)sistema oziroma na prevladi politike nad ekonomijo in drugimi družbenimi področji (pod)sistemi) ... V tem primeru ne gre za Parsonsonovo kibernetično hierarhijo, temveč za enosmerno hierarhijo, kjer politika penetrira v ostale pod-sisteme" (Adam 1990: 748).

V našem primeru se kaže penetracija politike v prostor na več ravneh, bodisi pri definiranju temeljne stanovanjske enote ali večjega kompleksa t. i. hiš-komun bodisi v načrtih t. i. socialističnih mest. Način njene umestitve se kaže prav v postavki, da bo "pravilna" razporeditev prostora prispevala k odpravi temeljnih družbenih antagonizmov: nasprotij mesto-vas, center-periferija, pa celo spolne diferenciacije (Kopp 1970: 249).

Za retoričnim vprašanjem, kakšen bo socialistični dom, se skriva nova miselnost, ki med drugim prežema tudi prostorsko ideologijo: "To bo dom, v katerem ne bo mesta za gospodinjске skrbi, bodisi individualne bodisi kolektivne. Bo dom žensk (kot tudi moških) z natančno opredeljenim mestom v gospodarstvu; bo dom združenega proizvodnega kolektiva; dom, v katerem bo lahko vsakdo razvijal svojo osebnost, ... v katerem ne bo prostora za buržoazno-anarhičen individualizem" (Guinzburg 1930; v: Kopp 1970: 250).

Če na kratko rekapituliramo zgoraj navedena opažanja in jih poskusimo dopolniti z nekaterimi Luhmannovimi koncepti, bi lahko dejali, da imamo opraviti z dvema podsistemoma (in sicer le v odnosu enega do drugega; gre za podsistem politike in podsistem arhitekture), pri čemer se iluzija prvega kaže kot funkcionalna zamenjava drugega. To pomeni, da se je politika samodefinirala kot točka "superreprezentacije" (Luhmann 1990: 816) v smislu fiksiranja pozicije, s katere je mogoče brez konkurence reprezentirati enotnost sistema, pri čemer se je arhitektura kazala kot popolnoma odprt sistem (glede na svoje okolje-politiko) brez kakršnih koli selektivnih mehanizmov pri sprejemanju informacij iz okolja. Šlo naj bi za nekakšno popolno prežemanje v smislu enosmerne hierarhične pozicije.

Takšna pozicija nujno implicira Luhmannov koncept vodenja v smislu "zmanjševanja difference oziroma usmeritve k smotru" (Luhmann 1990: 819), pri čemer ne bo odveč pripomniti, da so "v kompleksnih sistemih možnosti vodenja vedno manjše" (Luhmann 1990: 821).

Še preden se bolj podrobno lotimo obravnave problema vodenja, ga skušajmo razvozlati iz Luhmannove temeljne postavke o samoreferenčni in avtopoetični naravi družbenih sistemov.

Iz odlomka Sistem in funkcija lahko razberemo nekakšno "skrčeno" teorijo družbenih sistemov, v katerem avtor problematizira temeljne koncepte obče teorije sistemov v luči

sociološkega raziskovanja. Kot izhodišče vseh nadaljnjih izpeljav Luhmann izpostavi diferenco med sistemom in okoljem, pri čemer je treba razlikovati "okolje nekega sistema in sisteme v okolju tega sistema" (Luhmann 1990: 772), kajti le tako lahko razlikujemo "odnose odvisnosti med okoljem in sistemom od odnosov odvisnosti, ki obstajajo med sistemi" (Luhmann 1990: 772). Za naš primer, tj. enosmerno hierarhično pozicijo subsistema politike, je diferenca med sistemom in okoljem še kako pomembna, saj postavi pod vpračaj možnost dominacije politike nad ostalimi družbenimi sferami (subsistemi). Ali povedano drugače: "To razlikovanje poskuša preprečiti staro tematiko gospodarstvo/hlapčevstvo. Ali in koliko je mogoče izoblikovati razmere, v katerih neki sistem prevladuje nad drugim, je ne nazadnje odvisno od tega, koliko sta oba sistema odvisna vsak od svojega okolja in koliko je sistem njunih odnosov odvisen od njunega okolja. V tem smislu tudi 'absolutno' gospodarstvo, iz katerega so izhajali starejši modeli države, ni bilo nikoli možno, nikoli determinirajoče gospodarstvo, temveč bolj modus opisovanj sistema, ki je izrazil neko določeno razpolagalno moč sistema nad samim seboj" (Luhmann 1990: 772).

Nemoč totalnega načrtovanja in ustrezno temu tudi točke popolnega pogleda ali vseobsežnega vodenja, bo še bolj očitna ob Luhmannovi analizi teorije diferenciranja sistemov. Diferenciranje sistemov definira kot postopek stopnjevanja kompleksnosti, za katerega velja načelo unitas multiplex. Gre za tezo, da "znotraj sistemov lahko pride do izdiferenciranja nadaljnjih diferenc sistem/okolje, celostni sistem pa s tem pridobi za delne sisteme funkcijo 'notranjega okolja', in sicer za sleheri delni sistem na specifičen način. Diferenca sistem/okolje se torej reduplicira, celostni sistem pa sebe multiplicira kot mnogoterost notranjih diferenc sistem/okolje" (Luhmann 1990: 772).

V čem se torej kaže načelo unitas multiplex?

Odgovorimo kar z Luhmannom: "Sistem lahko svojo enotnost doseže

kot primat neke določene oblike diferenciranja, nekako kot enotnost njegovih delnih sistemov, kot zgolj niz, kot uvrstitev glede na rang, kol diferenca med centrom in obrobjem, kot izdiferenciranje funkcijskih sistemov" (Luhmann 1990: 772).

Ustrezno tej postavki zadobi tudi pojem 'hierarhija' novo konotacijo, tokrat v luči teorije diferenciranja sistemov: "Pri tem ni mišljen niti niz instanc niti veriga navodil od zgoraj navzdol. Hierarhija v tej zvezi pomeni le, da delni sistemi lahko spet izdiferencirajo delne sisteme in da na ta način nastane neko tranzitivno razmerje vsebovanega v vsebovanem ... Hierarhiziranje bi bilo v skladu s tem poseben primer diferenciranja" (Luhmann 1990: 773).

Če se povrnemo k naši začetni postavki o penetraciji politike v delni sistem arhitekture vidimo, da si je politika (kot vodilni subsistem) predstavljala svoje okolje (v našem primeru področje zidave) kot neke vrste formalen prostor, ki ji omogoča racionalno kalkulacijo tveganja na način predvidljivosti in vsepreračunljivosti, pri čemer pa ni računala s tem, da ji 'neformalen' prostor lahko izpade. V tem smislu je načrtovanje možno zgolj ob počmeneni startanja iz prostora ex nihilo, ki implicira "premestitev idealnega (lokrat planskega) družbenega toposa iz realnega družbenega toposa v ne-kraj" (Rotar 1981: 253).

Ob vsem tem se zastavi problem meja kot nezmožnost komunikacije med subsistemi. Če si namreč politični subsistem "umišlja" nekakšno nemoteno komunikacijo, enosmerno komunikacijo, ki predpostavlja zgolj enega govornca, t.j. producenta pomenjenja (v našem primeru politični subsistem), naletimo na prav tisti problem, ki smo ga v uvodu označili kot nemoteno "penetriranje politike v ostale družbene sfere" (prim. Adam 1990:748).

"Toda smisel ne izhaja le iz institucionalnih vrednostnih vzorcev, je 'selekcija iz univerzuma drugih možnosti'. Poudarek je na procesualnem (...) in ne normativnem vidiku produkcije smisla in definiranja funkcije" (Adam 1990: 747). S tem želimo

poudariti, da sta v primeru celostnega planiranja problematični (z Luhmannovega vidika) vsaj dve postavki: 1. nemotena komunikacija med podsistemi, in posredno iz tega izhajajoče, 2. neupoštevanje funkcije meja. Razrešitev zagate bomo najbolj nazorno predstavili s pojasnilvijo problema "black box", ki je povezan s problematiko komunikacije.

Kaj pomeni teza, da sistem, ki opazuje, lahko opazi in komunikacijsko tematizira le tiste diference v okolju, ki so relevantne ("vidne") z vidika njihove avtopoetične operacijske logike, oziroma ugotovitev, da je velika verjetnost, da opazovani sistemi ostanejo za sistem, ki opazuje, "black box" (prim. Bernik 1990: 754). To pomeni, da je (z vidika medsystemskega opazovanja) "mogoče opisati le tisto, kar je mogoče opazovati in kar je poleg tega mogoče oblikovati kot semantično figuro" (Willke 1987: 124; v: Bernik 1990: 754), ali, povedano drugače, šele ko so (samo)opazene diference v sistemu ter diference na relaciji sistem-okolje artikulirane kot semantične figure, dobijo komunikativno relevantanco (prim. Bernik 1990: 754).

Pravkar povedano napotuje na ugotovitev, da sposobnost samoopazovanja in opazovanja (v našem primeru gre predvsem za relacijo politika-okolje) nikakor ne pomeni, da imajo socialni sistemi "neposredni" vpogled sami vase, kaj šele v svoje okolje (ki ga v našem primeru predstavlja področje zidave) in v tem smislu je treba razumeti, zakaj predstavljajo opazovani sistemi (arhitektura) za sistem, ki opazuje (politika), "black box".

Če na kratko povzamemo, gre za tisto Luhmannovo trditev v kateri je rečeno, da "Čez meje posredovan kontakt nobenemu sistemu ne more posredovati popolne kompleksnosti drugega sistema, pa čeprav bi zmogljivost obdelave informacij sama na sebi zadoščala za ta namen" (Luhmann 1990: 778). Pravkar povedano je plod temeljnega Luhmannovega koncepta o samoreferenčni naravi družbenih sistemov, katere nasledek je "odpoved možnosti unilateralne kontrole", kar pomeni, da

"utegnejo obstajati razlike glede vpliva, hierarhije, asimetriziranja, vendar ne more noben del sistema kontrolirati drugih delov, ne da bi pri tem sam podlegel kontroli" (Luhmann 1990: 782).

Za konec se povrnimo k začetni postavki o "nemožnosti" transformacije načina življenja na temelju "revolucije na področju zidave", ki naj bi jo predstavljala na novo definirana vloga arhitekture po oktobrski revoluciji. Še enkrat poudarimo, da ne gre iskati nezmožnosti ali "utopičnosti" idealnih projektov t. i. socialističnih mest, naselij, stanovanjskih enot v "materialni" neizvedljivosti, kajti noben model ni bil tako zahteven ali nepredvidljiv, da ne bi bil izvedljiv, temveč v samem postopku njihove realizacije oziroma v "naravi" njihovih konceptov. Kako pa naj si

drugače razlagamo iluzornost političnega diskurza, ki implicira načelo nemotene enosmerne komunikacije v ostale družbene sfere, kot z obrazložitvijo, da gre za projekte, ki temeljijo na podmeni prostora *ex nihilo!*

Duška Kneževič Hočevar, dipl. sociol., Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Reference in viri:

Franc Adam, Prispevek Niklase Luhmanna k razvoju sistemske teorije, Nova revija, št. 96/99, letnik 9, 1990, str. 744-750. Ivan Bernik, Pojemovni aparat teorije socialnih sistemov, Nova revija, št. 96/99, letnik 9, 1990, str. 751-760. Moses Guinzburg, Uvodnik, S. A., št. 1, V: Kopp, Anatole, 1970. Moses Guinzburg, Zelyonii gorod, S. A., št. 2, V: Kopp, Anatole, 1970.

Iz istorii sovetskoj arhitektury 1917-1925, Akademiya Nauk SSSR, 1963, V: Kopp, Anatole, 1970. R. I. A. Khiger, Puti

arhitekturnoj misli 1917-1933, 1935, V: Kopp, Anatole, 1970. Anatole Kopp, Town and revolution, Thames and Hudson, London, 1970 (1967). Niklas Luhmann, Zamcnjava paradigme v sistemske teoriji, Nova revija, št. 96/99, letnik 9, 1990, str. 761-768.

Niklas Luhmann, Sistem in funkcija, Nova revija, št. 96/99, letnik 9, 1990, str. 769-802.

Niklas Luhmann, Razlikovanje med državo in družbo, Nova revija, št. 96/99, letnik 9, 1990, str. 807-811.

Niklas Luhmann, Funkcionalno diferenciranje, Nova revija, št. 96/99, letnik 9, 1990, str. 812-817. Niklas Luhmann, Politično vodenje, Nova revija, št. 96/99, letnik 9, 1990, str. 818-821.

Niklas Luhmann, Francoska revolucija je končana, Nova revija, št. 96/99, letnik 9, 1990, str. 822-824. Braco Rotar, Pomeni prostora - Ideologija v urbanizmu in arhitekturi, Delavska enotnost, Ljubljana, 1981. H. Willke, Systemtheorie, Eine Einfuhrung in die Grundprobleme, Stuttgart, 1987. V: Bernik, Ivan, 1990.

